

אינדיקטורים של ביטחון חברתי-כלכלי על-פי פרדיגמת האיכות החברתית

מאת יצחק ברמן* ומרגו קייזר**

המאמר מזהה ובוחן את מרכיבי הביטחון החברתי-כלכלי בהקשר של פרדיגמת האיכות החברתית. ביטחון חברתי-כלכלי כמרכיב של איכות חברתית מתייחס בייחוד לכמות המשאבים (חומריים ולא-חומריים) שיש לאנשים לאורך זמן בהקשר של יחסים חברתיים. יחסים חברתיים אלה מתקיימים בתוך מערכת רבת-פנים של מקורות ביטחון חברתי-כלכלי הקרויה זהויות קולקטיביות, דהיינו, משפחה, קהילה ומוסדות. המאמר מציג את תחומי הביטחון החברתי-כלכלי: משאבים כספיים, דיור וסביבה, בריאות וטיפול, עבודה וחינוך. רשימת אינדיקטורים לכל אחד מן התחומים מוצגת בלוחית הסבר קצר.

מבוא

"איכות חברתית" היא מדד המיועד להעריך התקדמות כלכלית וחברתית כאחת, והוא מודד את רמת החיים היומיומית של אוכלוסייה (Beck et al., 2001). לפי הגדרתה, "איכות חברתית" היא: "המידה שבה אזרחים מסוגלים להשתתף בחיים החברתיים והכלכליים של קהילותיהם בתנאים המשפרים את מצבם הכלכלי ואת הפוטנציאל האישי שלהם." (Beck et al., 1997, p. 3). קידום הנושא של פרדיגמת האיכות החברתית נובע מן ההתעניינות בנושא שהתעוררה בעקבות הדיון על המדיניות החברתית האירופית. בשנת 1992 החלה הנציבות האירופית ביוזמה לגבש אסטרטגיית מיוזג, שתעסוק בגיוון מערכות ההגנה החברתית במדינות החברות באיחוד האירופי. בשנת 1997 עסקה הנציבות בהסכמה הכללית המתגבשת והולכת ולפיה מערכות ההגנה החברתית לא זו בלבד שאינן נטל כלכלי, אלא שהן יכולות לפעול כגורם מועיל התורם

* המרכז האירופי למדיניות רווחה סוציאלית ולמחקר, וינה, אוסטריה.

** הקרן האירופית לאיכות סוציאלית, אמסטרדם, הולנד.

ליציבות הכלכלית והפוליטית. הן גם מסייעות לכלכלות האירופיות להיות יעילות יותר וגמישות יותר, ולהגיע בסופו של דבר לביצועים טובים יותר. התברר, שצמיחה כלכלית כשהיא לעצמה אינה יכולה לפתור את בעיית האבטלה (Flynn, 1997). ביוני 1997 התפרסמה הצהרת אמסטרדם על איכות החברתית של אירופה (The Amsterdam Declaration on the Social Quality of Europe). בהצהרה זו נקבע, שתושבי אירופה אינם יכולים "להרשות לאירופה להתקיים עם מספרים גדולים של מובטלים, עם מספרים גדלים והולכים של עניים ושל אנשים בעלי גישה מוגבלת לשירותי בריאות ולשירותים חברתיים." (מצוטט לפי הטקסט המופיע באתר <http://www.socialquality.org>). במקום זאת האיכות החברתית של האירופים צריכה להיות מטרת מדיניות ראשונה בחשיבותה, לפי ההצהרה האומרת, שהאזרחים "ייהנו מגישה לרמה סבירה של ביטחון כלכלי ושל הכללה חברתית, יחיו בקהילות מלוכדות ויועצמו לפתח את הפוטנציאל שלהם במלואו." (שם).

השפעתה של האיכות החברתית בחוגי האקדמיה ובחוגי קובעי המדיניות גדלה והולכת במהירות. על ההצהרה חתמו בהתחלה 74 אנשי אקדמיה מתחומי המדיניות החברתית, הסוציולוגיה, מדעי המדינה, המשפט והכלכלה. עד נובמבר 1999 חתמו על ההצהרה 800 אנשי אקדמיה, והאיחוד האירופי אימץ את הרעיון וכלל אותו בדיווח החברתי שלו. משרד האיחוד האירופי לתעסוקה ועניינים חברתיים הציב את נושא האיכות החברתית בין שלושת תחומי הפעולה החשובים ביותר לשנת 2000. האיכות החברתית היתה גם הנושא המרכזי של הדוח הסטטיסטי החברתי של האיחוד האירופי לשנת 2001 (The Social Situation of the European Union, 2001).

המונח איכות חברתית משמש בסיס לגישה רב־ממדית רחבה יותר לאיכות החיים, מאשר הגישה המבוססת על מדדי העוני או ההדרה החברתית, שהיו עד היום המדדים העיקריים לאיכות החיים ששימשו את מדינות האיחוד האירופי ואת ממשלות אירופה. מנקודת הראות של האיכות החברתית בני אדם הם "ישויות חברתיות" (Social beings), והם מקיימים ביניהם יחסי־גומלין לצורך מימוש העצמי, בהקשר של יצירת זהויות קולקטיביות כמו משפחות, קהילות וקבוצות אחרות (van der Maesen, 2002). "איכות חברתית" אמורה להיות מונח רחב היקף הכולל פרשנויות סובייקטיביות ואובייקטיביות כאחת. מרכיבי האיכות החברתית הם גורמים אובייקטיביים. לפי גישה זו יש לאפשר לבני אדם גישה לביטחון חברתי־כלכלי, יש להבטיח להם חוויית הכללה במערכת הפוליטית, במערכת החברתית־כלכלית: יש לאפשר להם לחיות בקהילות המאופיינות ברמה מספקת של לכידות ויש להעצים אותם כדי שיהיו מסוגלים לנצל הזדמנויות. מאמר זה יתמקד במרכיב אחד של האיכות החברתית: הביטחון החברתי־כלכלי. באמצעות מרכיב הביטחון החברתי־כלכלי נראה את מורכבותם של התחומים, של תחומי המשנה ושל האינדיקטורים שפיתחה הרשת האירופית לנושא האינדיקטורים של

איכות חברתית (The European Thematic Network on Indicators of Social Quality) פרויקט DG V של הנציבות האירופית) על-פי פרדיגמת האיכות החברתית. מטרתו של מאמר זה היא להציג את מושג האיכות החברתית באמצעות ניתוח מפורט של מרכיב הביטחון החברתי-כלכלי. לאחר הצגת הבסיס התיאורטי של איכות חברתית מובא תיאור של ארבעת המרכיבים של האיכות החברתית. בהמשך מוצג מושג איכות החיים, שהוא מושג אחר המיועד למדוד את מצבו הכללי של הפרט, וזאת במטרה להבהיר את ההבדל בין איכות חיים ובין איכות חברתית – מבחינה תיאורטית ומבחינה מתודולוגית כאחת. לאחר מכן אנו בוחנים את הביטחון החברתי-כלכלי בהקשר של שלושת המרכיבים האחרים של האיכות החברתית: הכלה חברתית, לכידות חברתית והעצמה חברתית – במטרה להבהיר את הקשר בין המרכיבים. המאמר מסתיים בהצגת התחומים, תחומי המשנה והאינדיקטורים של ביטחון חברתי-כלכלי בתוך פרדיגמת האיכות החברתית.

הבסיס התיאורטי של איכות חברתית

הרעיונות המרכזיים של איכות חברתית הם משאבים ויחסים חברתיים. התשתית התיאורטית של מושג זה מבוססת על "מימוש חברתי": "הנושא של 'החברתי' (the social van) מתייחס לתוצאות של הדיאלקטיקה בין תהליכי מימוש עצמי של פרטים כישויות חברתיות ובין תהליכים המביאים ליצירת זהויות קולקטיביות." (van der Maesen, 2004). הבסיס התיאורטי של האיכות החברתית קשור לאוריינטציה הנורמטיבית שלה באמצעות הדגש על החברתי מבחינת הקשרים שבין מימוש עצמי אישי ובין התפתחותן של זהויות קולקטיביות. מימוש זה של "החברתי" מומשג לגבי ארבעת הגורמים המותנים במונחים של "מרובע האיכות החברתית של הגורמים המותנים". מרובע זה הוא רעיון מרכזי באפיסטמולוגיה של מושג האיכות החברתית (Beck et al., 2001, pp. 323–352).

המרובע נמצא בנקודת החיתוך של שני ממדים, או רצפים. האחד – המוצג בצורה אופקית – נמשך ממערכות, מוסדות וארגונים בצד אחד עד קהילות, ארגונים וקבוצות, בצד האחר. המימד האחר נמשך בצורה אנכית מ"תהליכים ביוגרפיים" בחלקו התחתון עד "תהליכים המתקיימים בתוך חברה" (societal) בחלקו העליון. את התהליכים הביוגרפיים והחברתיים אפשר לראות כמתקרבים לרמות המיקרו והמקרו בהתאמה. כל אחד מן הממדים הוא גשר שעליו מתקיים יחס-גומלין בין הפרט ובין "החברתי": במימד האופקי – במונחים של שחקנים, ובמימד האנכי – במונחים של תהליכים.

איור מס' 1. מרובע האיכות החברתית של הגורמים המותנים

הצטלבות שני הצירים יוצרת ארבע גזרות. בק ועמיתיו (Beck et al., 2001) ו-ון דר מייסן (van der Maesen, 2004) הכניסו לכל אחת מן הגזרות האלה את אחד ממרכיבי האיכות החברתית.

ביטחון חברתי-כלכלי נמצא בגזרה הימנית העליונה שבה נפגשים מערכות, מוסדות וארגונים עם תהליכים המתקיימים בחברה. אם רואים את הביטחון החברתי-כלכלי מנקודת הראות של הספקת משאבים באמצעות ישויות קולקטיביות, אפשר לראות בגזרה זו "עוגן" נאות, אף-על-פי שהשפעתה מחלחלת לשלושת החלקים האחרים של המרובע. היא משפיעה במיוחד על הגזרה השמאלית התחתונה, בכך שהיא משפיעה ישירות על חיי כל שחקן ושחקן בחיי היומיום שלו.

העצמה חברתית נמצאת בגזרה השמאלית התחתונה, שבה מתקיימים יחסי-גומלין בין קהילות, ארגונים וקבוצות ובין תהליכים ביוגרפיים. זה נראה מקום מתאים ביותר, מאחר שהעצמה חברתית עוסקת בעיקר ביכולתם של פרטים וקבוצות לפעול – לעסוק בתהליכים ביוגרפיים – לשם מימוש הזהויות הקולקטיביות שלהם. קיימים יחסי-גומלין כלשהם עם גזרות אחרות של המרובע, מאחר שמוסדות חברתיים ותהליכים המתקיימים בחברה הם בין הגורמים המאפשרים את התהליך, אבל היבט זה הוא היבט משני ולא ראשוני של ההעצמה החברתית.

לדעתו של פיליפס (Phillips, 2004), ההנמקה להצבת שני המרכיבים האחרים קצת יותר מעורפלת. ון דר מייסן (van der Maesen, 2004) מציב את הלכידות החברתית

בגזרה השמאלית העליונה ואת ההכללה החברתית בגזרה הימנית התחתונה. פיליפס וברמן (Phillips & Berman, 2001) סבורים, שלכידות חברתית רלוונטית למערכות, למוסדות ולארגונים כפי שהיא רלוונטית לקהילות, לארגונים ולקבוצות, מאחר שהיא תלויה במערכות ובמוסדות של החברה, המפקחים על הגישה למוצרים ולשירותים. פיליפס (Phillips, forthcoming), הרואה את הדברים מנקודת ראות חלופית זו, סבור, שאת הלכידות החברתית אפשר לראות כקשורה לכל המחצית העליונה של המרובע. בדומה לכך, אף-על-פי שהרלוונטיות של נושאי לכידות חברתית ברמת החברה ברורה לחלוטין, נושאים אלה הם רלוונטיים גם ברמה הביוגרפית, רמת המיקרו, בשל התוכן הסמיכותי להם וללכידות חברתית. זו הסיבה שפיליפס וברמן (Phillips & Berman, 2001) אינם מציבים את הלכידות החברתית בנקודה מבודדת אחת, אלא ממקמים אותה באזור המתקשר גם לכל ארבעת האזורים של מרובע האיכות החברתית.

בדומה לכך טוענים ברמן ופיליפס (Berman & Phillips, 2000), שהכלה חברתית, הגם שהיא תלויה בתשתיות המונעות הדרה או מפחיתות אותה למינימום, בייחוד בביטוייה מכוון-התהליכים, עוסקת גם בעיקר בקהילות, בקבוצות ובאזרחים (בייחוד במוכוונות-התוצאה שלה) ולפיכך אפשר שצריך להציב אותו על-פני כל הרצף האופקי. תהליכים הגורמים להדרה פועלים על-פני כל הרצף האנכי. לפיכך הם קובעים שהכלה חברתית משתרעת על-פני כל ארבעת החלקים של מרובע האיכות החברתית.

קביעה זו מעלה שאלה תיאורטית חשובה: האם ארבעת מרכיבי האיכות חברתית כלל אינם תלויים זה בזה, כך שכל אחד תופס גזרה נפרדת של המרובע, ללא כל חפיפה ביניהם? מכך משתמע, ששני הצירים מתווים גבולות בלתי עבירים ויוצרים את קו ההפרדה המושגי בין מרכיבי האיכות החברתית. חלופה אחרת היא שהגורמים המותנים הם ארבעה צדדים של שלם שאינו ניתן לחלוקה, והצדדים האלה מתמזגים זה בתוך זה ויוצרים תובנות חופפות ומשלימות של האיכות החברתית שהיא ישות שלמה שאינה ניתנת לחלוקה.

פיליפס (Phillips, forthcoming) מעלה את השאלה, האם מרובע האיכות החברתית הוא בעיקרו של דבר כלי היאוריסטי לשיפור ההבנה וההמשגה של מושג האיכות החברתית, או שהוא נתפס בעיקר ככלי ניתוח לבידול בין המרכיבים. אם האפשרות הראשונה נכונה, אזי אפשר לראות את צירי המרובע כרצפים אינדיקטיביים. אבל אם האפשרות השנייה היא הנכונה, אזי הם קרובים יותר לדיכוטומיות. אם הם דיכוטומיות, אזי כל אחד מן התאים הוא תא נפרד, לפי ההגדרה, ואין כל אפשרות של חפיפה ביניהם. אם, לעומת זאת, הם רצפים והם רק מיוצגים כמרובע למטרות הצגה, אזי לפי פיליפס וברמן (Phillips & Berman, 2001), אפשר לטפל במרובע באופן טופוגרפי, כשכל רכיב תופס אזור העשוי להכיל יותר מתא אחד.

מרכיבי האיכות החברתית

ארבעת מרכיבי האיכות החברתית, שכל אחד מהם מומשג כרצף, הם: ביטחון חברתי-כלכלי, הכלה חברתית, לכידות חברתית והעצמה חברתית (Beck et al., 1997). כעת נגדיר ונתאר את ארבעת המרכיבים הללו.

ביטחון חברתי-כלכלי פירושו באיזו מידה יש לבני אדם די משאבים (חומריים ולא חומריים) לאורך זמן בהקשר של יחסים חברתיים. הוא מתייחס לאופן טיפולם של מערכות ומבנים האחראים לרווחה בצרכים החיוניים הדרושים לאזרחים לקיומם היומיומי. מינימום מתקבל על הדעת של ביטחון חברתי-כלכלי מספק הגנה מפני עוני, אבטלה, בריאות לקויה וצורות אחרות של מחסור חומרי. תחומים ברמת המקרו של מרכיב זה כוללים: משאבים כספיים, דיור וסביבה, בריאות וטיפול, עבודה וחינוך (Keizer, 2004). אינדיקטורים מייצגים, ברמת המקרו, לכל אחד מן התחומים של כל אחד ממרכיבי האיכות החברתית, הובאו בעבודתם הקודמת של ברמן ופיליפס (Phillips & Berman, 2001), וביתר פירוט אצל פיליפס וברמן (Phillips & Berman, 2000).

הכלה חברתית היא היקף הגישה שיש לאנשים למוסדות וליחסים חברתיים. היא קשורה לעקרונות השוויון והצדק ולגורמים המבניים של קיומם. המטרה היא להגיע לרמת הכלה בסיסית בסיוען של תשתיות תומכות, תנאי עבודה ומוצרים קולקטיביים, באופן שימנע את קיומם של מנגנונים הגורמים להדרה או יקטין את השפעתם ככל האפשר. מרכיב זה ממקד את תשומת הלב בגורמים המבניים של ההדרה. בדומה לחפיפה הקיימת בין מדדי העוני ואי-השוויון, יש גם לביטחון חברתי-כלכלי ולהכלה חברתית מספר אינדיקטורים משותפים. במוקד ההכלה עומדת הגישה למוסדות וליחסים חברתיים, בעוד שהתנאי ההכרחי לביטחון כלכלי הוא הימצאותם של משאבים המספיקים לקיום בכבוד. התחומים המזוהים כתחומי ההכללה החברתית כוללים: זכויות אזרחיות, שוק עבודה, שירותים (ציבוריים ופרטיים) ורשתות חברתיות (Walker & Wigfield, 2004).

לכידות חברתית מוגדרת כטבעם של יחסים חברתיים המבוססים על זהויות משותפות, ערכים משותפים ונורמות משותפות. מרכיב זה עוסק בתהליכים היוצרים רשתות חברתיות ותשתיות חברתיות התומכות ברשתות אלה, מגינים עליהן או הורסים אותן. רמה נאותה של לכידות חברתית היא רמה המאפשרת לבני אדם להתקיים כבני אדם אמיתיים, כישויות חברתיות (Beck et al., 1997). מאידך גיסא, התנאים המועדדים התפתחות אנומיה, הם פערים אזוריים, דיכוי מעיטים, גישה בלתי שווה למוצרים ושירותים ציבוריים וחלוקה לא שווה של הנטל הכלכלי. לכידות חברתית קשורה להון חברתי (World Bank, 1998) ולא־ינטגרציה חברתית כאחת (Klitgaard & Fedderke, 1998).

1995). תחומיה כוללים: אָמון, נורמות וערכים אינטגרטיביים, רשתות חברתיות וזהות חברתית (Berman & Phillips, 2004).

העצמה חברתית עניינה המידה שבה יחסים חברתיים (רשתות ומוסדות) משפרים את היכולות האישיות של בני אדם ואת יכולתם לפעול. מדובר במימוש הכישורים והיכולות של בני אדם, כדי שיוכלו להיות שותפים מלאים בתהליכים חברתיים, כלכליים, פוליטיים ותרבותיים. העצמה חברתית מיועדת בעיקרה להקנות לבני אדם, כאזרחים, יכולת לפתח את הפוטנציאל שלהם במלואו. העצמה חברתית היא מושג בעל משמעויות – אקטיביות ופסיביות כאחת – כשהמשמעות האקטיבית גוברת במובן של העצמה-עצמית או נטילת השליטה. המשמעות הפסיבית טמונה במצב שבו אדם "מועזם", וכך מאפשר להעצמה להתרחש. תחומי ההעצמה החברתית כוללים: בסיס ידע, שוק עבודה, פתיחות ונכונות לתמיכה מצד מוסדות, מרחב ציבורי ויחסיים אישיים (Herman, 2004).

מרכיבים אלה אינם זרים זה לזה – ופעמים רבות מתקיימים ביניהם יחסי-גומלין והם משלימים זה את זה, אבל בהימצאם יחד, כמרכיבי האיכות החברתית, הם אמורים לספק מודל מקיף של הגורמים החברתיים והכלכליים הקובעים את מצבו הכללי של האזרח.

העצמה בהקשר הישראלי

לפני שנמשיך, מן הראוי להרחיב מעט את הדיבור על מושג ההעצמה החברתית. הדבר מתבקש, מאחר שהעצמה, בניגוד להכלה חברתית וללכידות חברתית, נמצאת על סדר-היום של העבודה הסוציאלית בישראל. בתוך ההקשר של איכות חברתית, העצמה נבחנת בתוך הקשר המימוש העצמי, החברתי, של הפרט, בהקשר של זהויות קולקטיביות. סדן (1996) מציגה העצמה בהקשר של עבודה קהילתית. עבודתה של סדן בתחום זה סייעה להגדיר את אופן השימוש במונח "העצמה" בישראל.

סדן (1996) מגדירה שלושה ממדים של תהליכי העצמה: המימד האישי, המימד הקולקטיבי והמימד המקצועי. לצרכינו, נתייחס למימד האישי ולמימד הקולקטיבי. המימד האישי הוא: "השינוי המתחולל בהרגשתו וביכולתו של הפרט." (שם, עמ' 143). המימד הקולקטיבי הוא "השינוי המתחולל בסביבה וביצירת קהילה" (שם, עמ' 143). הגשמת העצמה פרטנית לפי סדן היא אינדוידואלית ומוגדרת במונחים פסיכולוגיים. העצמה קהילתית, לעומת זאת, מוגדרת כמצב של יכולת לשלוט בסביבה ולקבל החלטות לגבי העתיד. מבחינה מושגית, העצמה קהילתית היא מושג קרוב לאיכות חברתית. סדן מדגישה, ש"העצמה קהילתית" אינה קשורה רק לקהילות

המוגדרות מבחינה גיאוגרפית, לפי שכונות, אלא גם לקהילות המוגדרות לפי ההגדרה המסורתית, דהיינו קבוצות חברתיות אתניות. לאור הכללתן של קבוצות חברתיות אתניות בתוך ההעצמה הקהילתית נראה, שההעצמה בהקשר הישראלי קרובה יותר להעצמה חברתית לפי הגדרתה בהקשר של איכות חברתית (Phillips & Berman, 2003).

השוואה בין איכות חברתית לאיכות חיים

איכות חיים היא עוד מושג המיועד למדוד את מצבו הכללי של אדם. יהיה מועיל מבחינתנו לתאר בשלב זה את השוני שבין איכות חיים לאיכות חברתית. השוואה זו מתמקדת בשני ממדים: תיאוריה ומתודולוגיה (Walker & van der Maesen, 2003).

הבדל מרכזי בין המושגים איכות חברתית ואיכות חיים הוא מידת הביסוס התיאורטי של כל אחד מהם. מבחינה זו איכות חברתית נמצאת בקצה האחד של הרצף, בעוד שרוב הספרות העוסקת באיכות חיים, למעט מספר יוצאים מן הכלל (Diener & Rahtz, 1999), נמצאת בקצהו האחר. מושג האיכות החברתית מעוגן במידה רבה בתיאוריה, ובייחוד בתיאוריית ה"חברתי". ההנחה העומדת בבסיסו של ה"חברתי" היא התוצאה של הדיאלקטיקה בין תהליכים הנוגעים ל"יצירת זהויות קולקטיביות" ובין "מימוש עצמי של בני אדם".

שני היבטים חשובים ביותר של תיאוריית האיכות החברתית מבדילים בין איכות חברתית ובין איכות חיים. הראשון הוא, שגישת האיכות החברתית בוחנת את תוצאות המימוש העצמי של האדם כישות חברתית. שנית, היא מוכוונת ליצירת זהויות קולקטיביות ומשום כך היא תתרום לתהליך המעורר גם את הזהות האירופית. בגישת איכות החיים הדברים שונים בתכלית, מאחר שגישת זו מתרכזת בפיתוח אינדיקטורים המיועדים לשמש כלי מדידה.

מבחינה מתודולוגית, היקפה של איכות חיים יכול להיות רחב, ולכלול רשימה אינסופית של תחומים ואינדיקטורים. אלבר ופייהי (Alber & Fahey, 2004) מציינים, שבחירת התחומים שלפיהם בוחנים איכות חיים נעשית בהתאם למטרת הבחינה, ולא על סמך הגדרה מוחלטת של הדברים הכלולים באיכות חיים. גישה זו מקשה על ביצוע בחינה השוואתית של איכות חיים.

תנועת איכות החיים, על צורותיה השונות, מתמקדת בסדרת תחומים האמורים להקיף את כל היבטי החיים ולשקף את הדברים החשובים לאורחי אירופה. מודל איכות החיים של ZUMA מייצג סדרה שלמה של אינדיקטורים ותחומים המקיפים את כל היבטי החיים (Berger-Schmitt & Noll, 2000). גישת איכות החיים של דבלין,

שמובילים פייהי, נולן ו-והלן (Fahey, Nolan & Whelan, 2002), זיהתה 12 תחומים של איכות חיים, והכוונה היא להשתמש באינדיקטורים ברמות פירוט שונות – מקצת האינדיקטורים ייבחנו ברמת התיאור, בעוד שאחרים ייבחנו ביתר העמקה ברמת ניתוח, וזאת בהתאם למידת החשיבות המיוחסת לכל אחד מהם.

כפי שראינו, איכות חיים היא מקור המפיק הרבה מאוד אינדיקטורים בכל נושא המשפיע על חיינו. לאיכות חברתית יש – באופן עקרוני – מערכת של אינדיקטורים שמספרם מוגדר, או המסודרים, לפחות, במדרג המוגדר לפי חשיבותם (של האינדיקטורים) לבסיס התיאורטי של המימוש העצמי של הפרט, בהקשר של יצירת זהויות קולקטיביות. בסיס תיאורטי זה יוצר ליבת אינדיקטורים מרכזיים של איכות חברתית.

שי (Shye, 1989) מציג, בהקשר הישראלי, מודל איכות-חיים כבסיס להערכת התחדשות עירונית. שי טוען, ש"תוכנן של התצפיות שהוא יוצר אינו חופף ומכסה את כל עולם איכות החיים." (שם, עמ' 376). למודל של שי יש שתי שטחות: השטחה הראשונה היא מערכת משנה של אישיות, ערך פיזי, חברתי ותרבותי. השטחה השנייה הוא שטחה של מצב תפקודי הכולל הבעה, הסתגלות, אינטגרציה ושמרנות. על בסיס השילוב בין שתי השטחות האלה שי מציג הערכה של איכות חיים ותנאי סביבה בשכונה.

התחומים והאינדיקטורים של איכות חברתית מבוססים בעיקר על ארבעת המרכיבים שתוארו לעיל: ביטחון חברתי-כלכלי, הכלה חברתית, לכידות חברתית והעצמה חברתית. תהליך בחירת האינדיקטורים מבוסס על הגבול שקובע כל אחד מן המרכיבים, על הנושא המרכזי שלו ועל אופיו של "החברתי" הטבוע בכל תחום, בכל תחום משנה ובכל אינדיקטור. זה הדבר העושה אותם לתחומים, לתחומי משנה ולא-אינדיקטורים של איכות חברתית, בניגוד לתחומי איכות החיים.

סקירת ספרות

היו ניסיונות קודמים לפתח אינדיקטורים מתוך נקודת המבט של האיכות החברתית. ברמן ופיליפס (Berman & Phillips, 2000) היו הראשונים שניסו לעשות זאת, כשפיתחו תחומים ואינדיקטורים של הכללה חברתית והדרה חברתית ברמה הלאומית וברמת הקהילה בתוך ההקשר והמושגים של העם (demos) והקבוצה האתנית (ethnos). בהמשך הוגדר הביטחון החברתי-כלכלי כהגנה מפני עוני, אבטלה, בריאות לקויה וצורות אחרות של מחסור חומרי. התחומים שלו היו ביטחון חומרי, ביטחון בתעסוקה, ביטחון בדיוור ושמירת הבריאות.

ניסיון מתקדם יותר לפתח אינדיקטורים של ביטחון חברתי-כלכלי נעשה (Phillips &)

(Berman, 2001) תוך בירור שאלות הקשורות להגדרת האיכות החברתית, להמשגתה ולפעולתה. רמה מינימלית מתקבלת על הדעת של ביטחון חברתי-כלכלי נחשבת רמה המקנה הגנה מפני עוני, אבטלה, בריאות לקויה וצורות אחרות של מחסור חומרי. מאחר שרמה כזאת של ביטחון חברתי-כלכלי קשורה לאופן טיפולם של מערכות ומבנים שונים האחראים להספקת שירותי רווחה, בצורכי הקיום היומיומי של האזרחים, היו גם האינדיקטורים של התשומות והאינדיקטורים של התהליכים רלוונטיים להגדרה.

סוולטיק (Svetlik, 1999) הציג מודל שהוביל לפיתוח נוסף של אינדיקטורים של איכות חברתית. הוא זיהה ארבעה מרכיבים הקובעים את סוג האינדיקטור שיש להשתמש בו בניתוח האיכות החברתית: אינדיקטורים של תשומות, תהליכים, תוצאות והשפעות. אינדיקטורים של תשומות מתייחסים למשאבים הקיימים. הם עשויים לכלול למשל, את החקיקה או השירותים או אפילו את האקלים החברתי הדרוש לקיומו של תחום כלשהו. אינדיקטורים של תהליכים עוסקים בשאלות האלה: ראשית, איזה חלק של האוכלוסייה זכאי להשתמש במשאבים הקיימים; שנית, איזה חלק משתמש בהם. אי-זכאות יכולה להתקיים, למשל, במקרה שלבני אדם אין זכויות אזרח מלאות, כמו ילדי מהגרים באוסטריה, למשל (Fleck, 1995). אי-שימוש במשאבים יכול לכלול אזרחים או חברי קהילה שאינם יודעים את זכויותיהם או אינם יודעים על קיומם של המשאבים (Fix & Passel, 1999). אינדיקטורים של תוצאות מטפלים בשאלה: כמה מן האנשים המשתמשים במשאבים מקבלים מהם את מה שהם רוצים, או מרוצים מן השימוש בהם. כך, למשל, אחדים מן המשתמשים בשירות תעסוקה מצאו עבודה, אך מה היה חלקם של אלה שהיו מרוצים מן העבודה שמצאו. אינדיקטורים של השפעה מתייחסים לשינוי בחברה הנובע מתוצאות השימוש במשאבים. כך, למשל, הגדלת היקף התעסוקה, או יצירת מסגרת חינוך למבוגרים עשויות לצמצם את הפגיעה ולהגביר את הרגשת הביטחון של הקהילה.

ניסיון נוסף לפתח מרכיב של ביטחון חברתי-כלכלי נעשה בהקשר של הקהילה. קהילה היא אחת הוהויות הקולקטיביות הידועות שבתוכן אדם יכול להגיע למימוש עצמי. הקהילה ממלאת בדרך-כלל תפקיד משלים ביצירת הביטחון החברתי-כלכלי של חבריה, מאחר שעיקר האחריות לתחומי הביטחון החברתי-כלכלי מוטלת על המדינה. אבל כל הזדמנות המאפשרת לקהילה לשפר את הביטחון החברתי-כלכלי של חבריה גם מעלה את רמת האיכות החברתית של הקהילה, וגם מחזקת את מעמדה של הקהילה בעיני חבריה מול מדינת הלאום. הזדמנויות כאלה נוצרות, למשל, באמצעות תעסוקה ממוקדת בקהילה, הממלאת תפקיד חשוב במיוחד בקרב הקהילה ההודית והקהילה הסינית בבריטניה (Modood, 1997); ובאמצעות תוכניות לתמיכה כספית

לא-פורמליות תוך-קהילתיות ומשפחתיות, כמו אלה שמפעילות בבריטניה הקהילה הקריבית והקהילה הפקיסטנית (Berthoud, 1997).

רמת הביטחון החברתי-כלכלי של קהילה קשורה למשאבים החומריים והלא-חומריים המצויים בידי חברי הקהילה, בהשוואה לאלה המצויים בידי האוכלוסייה הכללית. גורמים שונים עשויים להשפיע על הביטחון החברתי-כלכלי של קהילה. ביניהם: שירותים הניתנים בידי הקהילה והנמצאים תחת פיקוחה, אמצעים ומוסדות הקשורים לאשראי, לתעסוקה, לדיור ולבריאות. יש קהילות שלרשותן עומד ההון החברתי והכלכלי הדרוש ליצירת הזדמנויות ויוזמות, ויש אחרות שאין להן הון כזה (Phillips & Berman, 2000).

לפי הספרות, כל דיון במרכיבי האיכות החברתית יהיה קשור בהכרח ליחסי הגומלין בין המרכיבים האלה. לפיכך, לפני שאנו ניגשים לדון בביטחון החברתי-כלכלי עצמו, עלינו להתייחס בקצרה לביטחון החברתי-כלכלי ולמרכיבים אחרים של איכות חברתית.

עוד נקודה אחת הקשורה לביטחון חברתי-כלכלי: מורכבותו והיקפו של ביטחון חברתי-כלכלי גדולים מאלה של ביטחון סוציאלי. ביטחון סוציאלי מתמקד מבחינה מינהלית בהספקת מימון לאוכלוסיות נבחרות (לפי האתר <http://www.ssa.gov/international/links.html>). ביטחון חברתי-כלכלי, לעומת זאת, מגיב על יחסים חברתיים חדשים, על מערכת ייצור חדשה ועל תנאים חדשים, הנובעים מתהליכי מודרניזציה עם אזרחים פעילים, עם קהילות יצרניות, עם ארגונים יצרניים ועם קבוצות יצרניות, כפי שהם באים לידי ביטוי דרך זהויות קולקטיביות.

ביטחון חברתי-כלכלי והמרכיבים האחרים של איכות חברתית

בפרק זה נבהיר את הקשר שבין ביטחון חברתי-כלכלי ובין המרכיבים האחרים של איכות חברתית. אבל תחילה נבחן מקרוב את מרכיב הביטחון החברתי-כלכלי. חלק "החברתי" של חברתי-כלכלי מתייחס למושג ה"חברתי" של האיכות החברתית, שמשמעותו היחסים ההדדיים שבין תהליכי מימוש עצמי של אנשים ובין תהליכים המובילים ליצירת זהויות קולקטיביות. "כלכלי" מתייחס למילה היוונית oikos או "משק-בית", ופירושו לפעול יחד לצורך התמודדות עם נסיבות היומיום. שלישית, ה"ביטחון" של גישת האיכות החברתית שונה מן הרעיון של חיים ללא אי-ודאויות. חיי האדם עמוסים באי-ודאויות. הביטחון שבגישת האיכות החברתית מתייחס לדאגת הפרט לעצמו, לבני משפחתו ולקרוביו, תוך הסתייעות בקבוצות קהילתיות, ברשויות עירוניות ובמוסדות כלל-ארציים, למשל. לפיכך, פירושו של ביטחון חברתי-כלכלי

בהקשר של תורת האיכות החברתית הוא חברתי, כלכלי וביטחון, או לדאוג זה לזה בדרך של מתן תנאים לקיום יומיומי באמצעות משפחות, קבוצות (קהילתיות), רשויות עירוניות, עסקים, מוסדות כלל-ארציים וגופים לא-ממשלתיים (NGOs) במטרה לסלול את הדרך למימוש עצמי של האזרחים בזהויות הקולקטיביות האלה.

1. ביטחון חברתי-כלכלי והכללה חברתית

עניינו של מרכיב הביטחון החברתי-כלכלי הוא בקיומם של משאבים, בעוד שהכללה עוסקת באינטגרציה בחברה ובמוסדות שהם "שחקנים" במגרש הפעולה להשגת משאבים, או בגישה לחברה ולמוסדות אלה. ביטחון חברתי-כלכלי הוא ביטוי של כמות המשאבים המצויים – מספקת או לא מספקת – בעוד שהכללה עוסקת יותר בתהליך השגת המשאבים. הכללה חברתית היא האינטגרציה של ישות חברתית במערכות, במוסדות ובארגונים.

2. ביטחון חברתי-כלכלי ולכידות חברתית

קיים קשר בין ביטחון חברתי-כלכלי ובין לכידות. היבט אחד של קשר זה היא איכות הנורמות והערכים של החברה בכל הקשור ליחסים חברתיים, בייחוד בתוך משפחה וקהילה, כמשאבים לביטחון חברתי-כלכלי. רשתות משפחתיות וחברתיות יכולות להיחשב משאבים לא-חומריים המסייעים ביצירת ביטחון חברתי-כלכלי. אם לאדם אין די משאבים משלו, יש לקוות שיוכל לסמוך על בני משפחתו ועל ידידיו. רשתות חברתיות משמשות בדרך זו משאב למניעת סיכונים. אולם, את ההכללה ברשתות חברתיות ואת איכותן של רשתות כאלה אפשר לראות כתנאי לביטחון חברתי-כלכלי וללכידות חברתית.

3. ביטחון חברתי-כלכלי והעצמה חברתית

חפיפה נראית לעין קיימת גם בין ביטחון חברתי-כלכלי להעצמה חברתית. העצמה חברתית קשורה לאופן השימוש שבני אדם עושים במשאבים העומדים לרשותם לצורך מימוש עצמי. אבל הביטחון החברתי-כלכלי הוא זה הנותן בידי השחקן החברתי את המשאבים הדרושים לו כדי להיות חלק מן החברה. ביטחון חברתי-כלכלי יוצר בכך את התנאים להעצמה חברתית. דוגמה ברורה לחפיפה אפשרית בין ביטחון חברתי-כלכלי ובין העצמה חברתית היא תחום החינוך. אולם מבחינת הביטחון החברתי-כלכלי, חינוך יכול להיחשב משאב. היבט ההעצמה של החינוך נמצא ברמת הידע, המידע והיכולות המאפשרות לבני אדם לפעול והאופן שהם משתמשים בידע, במידע וביכולות האלה למימוש עצמם.

4. ביטחון חברתי-כלכלי

כנקודת מוצא לסעיף זה, העוסק בביטחון חברתי-כלכלי, נפנה להגדרת הביטחון החברתי-כלכלי שהציעה הרשת האירופית לנושא האינדיקטורים של איכות חברתית (The European Thematic Network on Indicators of Social Quality), שהיא קבוצת עבודה המפתחת אינדיקטורים של איכות חברתית. הקבוצה הגדירה ביטחון חברתי-כלכלי כמדד הקובע באיזו מידה יש לאנשים די משאבים לאורך זמן. "משאבים" הוא מונח המפתח בהגדרה זו. אדם זקוק למשאבים – חומריים ולא חומריים – כדי להתמודד עם סיכונים ולשפר את סיכוייו. בהקשר של ביטחון חברתי-כלכלי כוונתנו למשאבים המאפשרים לשחקנים חברתיים להיות שותפים פעילים בסביבה החברתית שהם חיים בה, ולהתמודד עם אי-הוודאויות והסיכונים של חיי היומיום באמצעות השתתפות ביחסים חברתיים. לפיכך הכוונה כאן היא למשאבים בהקשר חברתי, ולא כגורמים כלכליים לייצור הון חברתי.

זהויות קולקטיביות בתור משאב של ביטחון חברתי-כלכלי

כפי שציינו לעיל, זהויות קולקטיביות הן ההקשר החשוב ביותר של יצירת התנאים למימוש עצמי בפרדיגמת האיכות החברתית. יש שלוש זהויות קולקטיביות – שאפשר לסווגן ברמות המקרו, המזו והמיקרו – העשויות לשמש משאבים לביטחון חברתי-כלכלי. זהויות קולקטיביות אלה הן: מוסדות (פוליטיים), קהילה או שכונה ומשפחה. מיטוב הביטחון החברתי-כלכלי בתוך זהות קולקטיבית כלשהי משתנה בהתאם לגורמים הפועלים בכל חברה וחברה.

בתור דוגמה להשפעתן של מסגרות מדיניות לאומית אפשר להביא מדינות המעודדות קהילות לספק בעצמן שירותים הניתנים בדרך-כלל בידי סוכנויות ממשלתיות. כשמדובר בקהילות אתניות, טווח השירותים האלה יכול להיות רחב – החל מבתי-ספר דתיים בבריטניה ועד ממשל עצמי של קהילות הוואלוניות והפלמיות בבלגיה. כשמדובר בקהילות מבוססות-מקום הדוגמה הברורה ביותר היא העברת סמכויות לשלטון המקומי (devolution). מדיניות כזאת מעניקה לחברים בקהילה איכות חברתית, שהם זוכים בה, במידה רבה, הודות לעצם חברותם בקהילה.

במדינות אירופה הדרומית – יוון, איטליה, פורטוגל וספרד – המשפחה המורחבת ממלאת תפקיד חשוב בקביעת תחושת ההשתייכות של אדם, ובה בעת מהווה מקור ביטחון חברתי-כלכלי. במדינות סקנדינביה מוסדות המדינה הם הממלאים את התפקיד העיקרי בתחום זה (Warman, 1998). באוכלוסיות מהגרים הקהילה נחשבת המקור העיקרי של ביטחון חברתי-כלכלי, מאחר שבקהילות כאלה מתקיימים אלטרואיום

והדדיות, ויש בהן מידה רבה של אמון ושל זהות קהילתית (Phillips & Berman, 2003). המשמעויות של ניתוח ביטחון חברתי-כלכלי בהקשר של זהויות קולקטיביות הן, שביטוי של ביטחון חברתי-כלכלי בתוך הוהויות הקולקטיביות והשפעתו על איכות חברתית משתנים בתוך חברה לאורך זמן. מונחים כמו אינטגרציה, התבוללות והפרדה קשורים למימוש העצמי של הפרט בתוך הוהויות הקולקטיביות הדרושות לביטחון חברתי-כלכלי ברמת העם או הקבוצה האתנית.

תחומים

תחומי הביטחון החברתי-כלכלי תואמים את המשאבים הדרושים לבני אדם כדי להשתתף בחיים החברתיים והכלכליים של קהילותיהם ולהתמודד עם אי-הוודאויות ועם הסיכונים של חיי היומיום. ביטחון חברתי-כלכלי כולל את התחומים האלה: משאבים כספיים, דיור וסביבה, בריאות וחינוך. שלושת המשאבים הראשונים – משאבים כספיים, דיור (וסביבה), בריאות – הם צרכים בסיסיים של בני אדם. השימוש במילה "עבודה" דורש הבהרה. נעשה כאן שימוש במילה "עבודה", ולא במילה "תעסוקה", מאחר שבמונח "עבודה" אנו רומזים על הרלוונטיות של מימוש עצמי. המשמעות הנלווית למילה "עבודה" רחבה יותר מזו של המילה "תעסוקה", מאחר שתעסוקה משקפת עבודה במשמעות של חוזה, או עבודה המתבצעת תמורת תשלום. בהקשר של איכות חברתית, תחום ה"עבודה" מבטא את המשמעות הרחבה יותר, מאחר שגם עבודה שלא על-פי חוזה ולא תמורת תשלום יכולה לתרום למימוש עצמי (כמו עבודתו בהתנדבות של "עובד" מתנדב, למשל). אפשר לקשור אותה ישירות ל"חברתי". עבודה מאפשרת לאנשים לממש את עצמם בהקשר של יצירת זהויות קולקטיביות. זאת ועוד, ברוב המקרים – כשהעבודה נעשית תמורת תשלום – היא מספקת משאבים כספיים. דברים דומים אפשר לומר גם על משאב ה"חינוך". חינוך יכול להתקשר ל"חברתי" באותו האופן. יתרה מזאת, חינוך הוא השקעה ביצירת גישה לעבודה.

תחומי משנה

את תחומי המשנה אפשר לראות כפירוט או כהמחשה של כל אחד מן התחומים. תחומי המשנה מפרטים את ההיבט של המשאב (התחום) הרלוונטי בהקשר של נושא הביטחון החברתי-כלכלי. ההיבט של הימצאות כמות מספקת של משאבים – ההיצע,

מחירים הסביר של משאבים אלה ובמידת מה גם איכותם – הוא היבט רלוונטי לגבי הביטחון החברתי-כלכלי. בחירת תחומי המשנה משקפת אפוא בעיקר את ההיבט של "ביטחון", שפירושו ודאות או ביטחון, כמות מספקת והספקה של המשאב, ואת ההיבט של "איכות" במובן של המילה הלטינית הלא-נורמטיבית "qualitas" או "qualis", שפירושה במקרה זה אופיו של המשאב, תכונתו, טבעו או הסטטוס שלו.

תחום המשאבים הכספיים כולל שני תחומי משנה: הכנסה מספקת והבטחת הכנסה. תחום המשנה "הכנסה מספקת" נותן מידע על ההכנסה הנחשבת מספקת למילוי הצרכים הבסיסיים של בני אדם. תחום המשנה "הבטחת הכנסה" מוסר מידע על הבטחת ההכנסה של משקבית בנסיבות חברתיות שונות ולאורך זמן.

התחום "דיור וסביבה" כולל שלושה תחומי משנה: ביטחון בדיור, תנאי דיור ותנאי סביבה. תחום המשנה "ביטחון בדיור" מודד עד כמה מצבם של אנשים בטוח והאם ידם משגת להתגורר בבית התואם את צורכיהם. תחום המשנה "תנאי דיור" מודד האם הבתים שאנשים מתגוררים בהם עונים על הצרכים הבסיסיים מבחינת הגודל, הנוחיות הבסיסית והבטיחות של האזור המקיף אותם. תחום המשנה "תנאי סביבה" כולל את היבט הסביבה של תנאי המגורים שבני אדם שרויים בתוכם, כגון פשיעה וצורות שונות של זיהום.

התחום "בריאות וטיפול" כולל שלושה תחומי משנה: הבטחת צורכי בריאות, שירותי בריאות ושירותי טיפול. האינדיקטורים של תחום המשנה "הבטחת צורכי בריאות" כוללים את הבטחת המקורות הכספיים למימון שירותי בריאות ואת כיוסי עלויות הבריאות. תחום המשנה "שירותי בריאות" עניינו אפשרות הגישה לשירותי בריאות נאותים בשעת הצורך. תחום המשנה "שירותי טיפול" כולל היבטים של טיפול ברמת החברה וברמה המוסדית ורשתות טיפול.

התחום "עבודה" כולל שני תחומי משנה: ביטחון בתעסוקה ותנאי עבודה. תחום המשנה "ביטחון בתעסוקה" נוגע להבטחת עבודה בתשלום לאורך זמן. תחום המשנה "תנאי עבודה" עניינו איכות מקום העבודה ובתנאים שאנשים עובדים בהם.

התחום חינוך כולל שני תחומי משנה: הבטחת חינוך ואיכות החינוך. בתחום המשנה "הבטחת חינוך" אנו מודדים האם עלות החינוך שווה לכל נפש וסופרים את מספר הנושרים מחינוך חובה. תחום המשנה "איכות החינוך" עוסק במידע על ההיצע ועל השפעתן של צורות חינוך שונות.

אינדיקטורים

האינדיקטורים שנבחרו עומדים במספר קריטריונים. ראשית, כל האינדיקטורים

של ביטחון חברתי-כלכלי צריכים לתת ביטוי לכמות המשאבים שיש לפרטים, כלומר ל"שחקנים החברתיים", ובייחוד להראות האם משאבים אלה מצויים בכמות מספקת לביטחונם של מי שהם נמצאים ברשותם, והאם הם באיכות נאותה. שנית, מאחר שאיכות חברתית מוגדרת כמימוש העצמי של שחקנים חברתיים בתוך הזהות הקולקטיבית, האינדיקטורים צריכים למסור מידע על תנאי האיכות החברתית ברמת הפרט בתוך מסגרת חברתית. שלישית, האינדיקטור צריך להיות מנוסח באופן חיובי. אנו בוחנים את רמת הביטחון החברתי-כלכלי, ולא את העדר הביטחון החברתי-כלכלי.

השאלה מי מספק את הבטחת המשאבים – הזהות הקולקטיבית (המדינה, הקהילה, ארגונים או משפחה וידידים ורשתות חברתיות) – מובנית בתוך פרדיגמת האיכות החברתית. לגבי כל תחום וכל תחום-משנה עלינו לשאול מי מספק את המשאב, או במילים אחרות, באילו רמות שונות – ברמת החברה, ברמה המוסדית או האישית – יכולים אנשים לצפות לתמיכה. רשימת אינדיקטורים מוצגת לפי תחומי משנה עם ביאור קצר של המידע שאנו מחפשים בכל תחום משנה (ראו לוח מס' 1).

לוח מס' 1. מרכיבי האיכות החברתית: ביטחון חברתי-כלכלי

התחום	תחומי משנה	אינדיקטורים
משאבים כספיים	הכנסה מספקת (i)	החלק של הכנסת משק הבית המוצא על בריאות, ביגוד, מזון ודיור (בהכנסות נמוכות וחצינויות של משקי בית).
הבטחת הכנסה	(i) כיצד משפיעים אירועים ביוגרפיים* שונים על הכנסת משק-הבית ביחס להכנסה קודמת.	
	(ii) איזה חלק של האוכלוסייה הכוללת המתגוררת במשק-הבית מקבל תשלומי העברה המאפשרים לו להיות מעל לקו העוני שקבע האיחוד האירופי.	
דיור וסביבה	ביטחון בדיור (i)	תיאור איכותי של מצב הביטחון בדיור במדינה: הוודאות שיש לבני אדם באפשרות להמשיך להחזיק בבתיהם.
	(ii) אפשרות מגורים אצל בני משפחה או ידידים במקרה חירום.	

* האירועים הביוגרפיים המוגדרים הכלולים בהגדרה זו הם המעברים האלה: מחלה – בריאות; אבטלה – תעסוקה; פרישה – תעסוקה; חד-הורי – דו-הורי.

לוח מס' 1. (המשך)

(i) מספר המטרים הרבועים לנפש במשק-הבית, לפי רמת הכנסה.	תנאי דיור	
(ii) חלקם של בני האדם המתגוררים בבתים עם תנאים בסיסיים תקינים (מים, תברואה ואנרגיה).		
(i) חלקם של בני האדם המתגוררים במשקי-בית הנמצאים בסביבות עם שיעורי פשע גבוהים מן הממוצע.	תנאי סביבה (חברתיים וטבעיים)	
(ii) חלקם של בני האדם המתגוררים במשקי-בית הנמצאים בסביבות עם שיעורי זיהום גבוהים מן הממוצע (מים, אוויר ורעש).		
(i) חלקם של בני האדם המבוטחים בביטוח בריאות חובה הבריאות או מרצון (כולל בחינה איכותית של הדברים שמערכת הביטוח מכסה או לא מכסה).	בריאות וטיפול הבריאות	
(i) מספר מטופלים לרופא.	שירותי בריאות	
(ii) המרחק הממוצע לבית-חולים, נמדד בדקות.		
(iii) זמן תגובה ממוצע של אמבולנס.		
(i) מספר השעות המוקדשות לטיפול** לכל 100,000 תושבים, לפי טיפול בתשלום ולא בתשלום לפי מין.	שירותי טיפול	
(i) בני אדם המועסקים בעבודה בשכר כאחוזי מכוח העבודה.	ביטחון בתעסוקה	עבודה
(ii) אחוזי המועסקים בכוח העבודה עם עבודה קבועה לפי חוזה.		
(iii) אחוזי העובדים הלא-חוקיים בכוח העבודה.		
(i) השימוש המוחלט הנעשה בימי חופשה מן העבודה לצורך טיפול, שבתון, חופשת לידה (נשים, גברים), כחלק מן הנגישות (זכויות חוזיות לימי חופשה).	תנאי עבודה	
(ii) חלק התאונות בעבודה לפי קטגוריות עבודה (כולל חיפש מגמות בתאונות בעבודה).		
(i) אחוזי הנושרים מחינוך חובה.	הבטחת החינוך	חינוך
(ii) שכר לימוד כחלק מן השכר הממוצע נטו במדינה.		
(i) חלקם של התלמידים המוצאים עבודה בתוך שנה מהפסקת לימודיהם במוסד להשכלה, עם תעודה או בלעדיה.	איכות החינוך	

** טיפול בארבע קבוצות מוגדרות: מוגבלים, ילדים בגילים 0-3, ילדים בגילים 3-6 וקשישים.

סיכום

המטרה העיקרית של מאמר זה היתה לתאר את המשימה של ניסוח הגדרה כמותית של ביטחון חברתי-כלכלי בתוך פרדיגמת האיכות החברתית. ביטחון חברתי-כלכלי הוגדר ונבחן בהקשר של איכות חברתית. ביטחון חברתי-כלכלי הוא מרכיב של איכות חברתית המתייחס בייחוד למידה שבה יש לאנשים שליטה על משאבים – חומריים ולא חומריים – לאורך זמן בהקשר של יחסים חברתיים. יחסים חברתיים אלה מתקיימים בתוך מערכת של מקורות רבי פנים של ביטחון חברתי-כלכלי הקרויים זהויות קולקטיביות, כלומר: משפחה, קהילה ומוסדות. הם תואמים את הסיווג של מקרו, מְזו ומיקרו, ואמורים להיות מקורות של ביטחון חברתי-כלכלי. המשמעויות של ניתוח ביטחון חברתי-כלכלי בהקשר של זהויות קולקטיביות מספק דינמיקה של מימוש עצמי של הפרט. הדבר מאפשר לנתח את מקורות האיכות החברתית במסגרת הקשר עם או של קבוצה אתנית.

תחומי הביטחון החברתי-כלכלי: משאבים כספיים, דיור וסביבה, בריאות וטיפול, עבודה וחינוך, בתוך פרדיגמת איכות חברתית הם ייחודיים, מאחר שההתייחסות למשאבים אלה קשורים לתנאים של הפרט בתוך מסגרת חברתית. הדבר מאפשר לפרטים להשתתף בחיים החברתיים והכלכליים של קהילותיהם ולהיות מסוגלים להתמודד עם אי-הוודאויות והסיכונים של חי היומיום.

ביבליוגרפיה

- סדן, א' (1996). העצמה ועבודה קהילתית. חברה ורווחה, ט"ז (2), 143-162.
- Alber, J. & Fahey, T. (2004). *Perceptions of living conditions in an enlarged Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, at <http://www.eurofound.eu.int/publications/files/EF03113EN.pdf>
- Amsterdam Declaration on Social Quality (1997). *European foundation on social quality*. Amsterdam. At <http://www.socialquality.org/>
- Beck, W., van der Maesen, L. & Walker, A. (Eds.) (1997). *The social quality of Europe*. The Hague: Kluwer Law International.
- Beck, W., van der Maeson, L.J.G., Thomese, F. & Walker A. (2001). *Social quality: A vision for Europe*. The Hague: Kluwer Law International.
- Berger-Schmitt, R. & Noll, H. (2000). *Conceptual framework and structure of a European system of social indicators*. Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA). Euroreporting Working Paper #9.

- Berman, Y. & Phillips, D. (2000). Indicators of social quality and social exclusion at national and community level. *Social Indicators Research*, 50(3), 329-350.
- Berman, Y. & Phillips, D. (2004). *Indicators for social cohesion*. Paper submitted to the European Network on Indicators of Social Quality, European Foundation on Social Quality, Amsterdam.
- Berthoud, R. (1997) Income and standards of living. In Modood, T. & Berthoud, R. (Eds.). *Ethnic minorities in Britain* (pp. 150-183). London: Policy Studies Institute.
- Diener, E. & Rahtz, D.R. (1999) *Advances in quality of life theory and research*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. Social Indicators Research Series, vol.4.
- European Commission (2001). *The social situation in the European Union, 2001*. Brussels: Employment and Social Affairs.
- Fahey, T., Nolan, B. & Whelan, C.T. (2002). *A proposal for future activities on living conditions and quality of life*. Dublin: European Foundation on Working and Living Conditions.
- Fix, M. & Passel, J. (1999). *Trends in non-citizen's and citizen's use of public benefits following welfare reform, 1994-1997*. Washington, D.C.: The Urban Institute.
- Fleck, E. (1995). Intercultural education in Austria. *Eurosociological Report*, 54, 129-135.
- Flynn, P. (1997). Opening Statement. In *Bulletin Luxembourgeois des Questions Sociales. Modernising and Improving Social Protection in Europe*. Volume 4, p.13.
- Hermann, P. (2004). *Empowerment*. Paper submitted to the European Network on Indicators of Social Quality of the European Foundation on Social Quality. Amsterdam: Institute for Independent Research, Aghabullogue Co. Cork.
- Keizer, M. (2004). *Social quality and the component of socio-economic security*, Amsterdam: European Foundation on Social Quality.
- Klitgaard, R. & Fedderke, J. (1995). Social integration and disintegration: An exploratory analysis of cross-country data. *World Development*, 23(3), 357-369.
- Modood, T. (1997). Employment. In Modood, T. & Berthoud, R. (Eds.). *Ethnic minorities in Britain* (pp 83-149). London: Policy Studies Institute.
- Phillips, D. (forthcoming). *Quality of life*. London: Routledge.
- Phillips, D. & Berman, Y. (2000). *Indicators of Community Social Quality*. The International Society for Quality of Life Studies Conference, 20-23 July, Gerona, Spain.
- Phillips, D. & Berman, Y. (2001). Social quality: Definitional, conceptual and operational issues. In Beck, W., van der Maesen, L. & Walker, A. (Eds.). *Social Quality: A vision for Europe* (pp. 125-145). The Hague: Kluwer Law International.
- Phillips, D. & Berman Y. (2003). Social quality and ethnos communities: Concepts and indicators. *Community Development Journal*, 38(4), 344-357.

- Shye, S. (1989). The systematic life quality model: A basis for urban renewal evaluation. *Social Indicators Research*, 21, 343-378.
- Svetlik, I. (1999). Some conceptual and operational considerations on the social quality of Europe. *European Journal of Social Quality*, 1(1/2), 74-89.
- van der Maesen, L.J.G. (2002). *Social quality, social services and indicators: A new european perspective?* Presentation for the conference on Indicators and Quality of Social Services in a European context. German Observatory for the Development of Social Services in Europe, Berlin, 16 and 17 October.
- van der Maesen, L.J.G. (2004). *Renewing aspects of the social quality theory for developing its indicators*. Internal Working Paper, European Foundation on Social Quality, Amsterdam.
- Walker, A.C. & van der Maesen, L.J.G. (2003). *Social quality and quality of life*. Paper for ISQOLS Conference in Frankfurt. University of Sheffield. European Foundation on Social Quality, Sheffield and Amsterdam, July.
- Walker, A. & Wigfield, A. (2004). *The social inclusion component of social quality*. Paper submitted to the European Network on Indicators of Social Quality of the European Foundation on Social Quality, Amsterdam.
- Walker, A. & Wigfield, A. (2003). *Social quality, social capital and quality of life*. European Foundation on Social Quality, Amsterdam.
- Warman, A. (1998). Family obligations in Europe: An exploration of family/state boundaries. *Social Work in Europe*, 5(2), 48-55.
- World Bank (1998). *The initiative on defining, monitoring and measuring social capital: Overview and program description* (Social Development Family: Environmentally and Socially Sustainable Development Network). World Bank, New York.